

Runik Harfli Metinlerde Deyimler*

Idioms in Runic Inscriptions

Öz

Pınar SEL**

* Bu makale, 2020 yılında Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında tamamlanan "Runik Harfli Metinlerde Eşdizimlilik" başlıklı tezden yararlanılarak üretilmiştir.

** Arş. Gör. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul, Türkiye, pinar.sel@medeniyet.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1849-0533 ROR ID: ror.org/05j1qpr59

Gönderilme Tarihi / Received Date

05.08.2024

Kabul Tarihi / Accepted Date

10.09.2024

Yayın Tarihi / Publication Date

21.10.2024

Atıf/Citation: Sel P. (2024).

Runik Harfli Metinlerde Deyimler
doi.org/10.30767/diledeara.1528551

Hakem Değerlendirmesi:

İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlleme.

Çıkar Çatışması:

Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek:

Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review:

Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest:

The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support:

The author declared that this study has received no financial support

Copyright 2024

Dil ve Edebiyat Araştırmaları

Dergimizde yayımlanan makalelerin telif hakları dergimize ait olup CC-BY-NC-ND lisansına uygun olarak açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

tded.org.tr | 2024

Diller, tek tek sözcüklerden ziyade, belli dilbilgisel ve sözdizimsel kısıtlamalarla bir araya gelmiş sözcük birliktelikleri ile işlemektedir. Bu sözcük birliktelikleri dillerde; kalıp sözler, ikilemeler, deyimler, eşdizimli yapılar, atasözleri vb. şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Sözcük birlikteliklerinin en ilgi çekici olanlarından biri deyimlerdir. Deyimler, toplumların geçmişini, kültürünü, hayatı yaşama şeklini ve bakış açısını yansıtır. Türkçe deyimler üzerine çok sayıda çalışma yapılmış olmasına karşın, deyimlerin sınırlarının çizilmesinde hâlâ birtakım problemler ile karşılaşmaktadır. Deyimlerin sınırlarının çizilememesi, onların başka sözcük birliktelikleri ile karıştırılmasına yol açmakta; bu durum sözlükçülük, ana dili ya da yabancı dil öğretimini gibi konularda birtakım zorluklara yol açmaktadır. Hem ulusal hem de uluslararası alanda birçok araştırmacı, deyimler belirlenirken ve deyim sözlükleri hazırlanırken bu problemle karşı karşıya kaldığına dikkat çekmektedir. Deyimlerin sınırlarının çizilmesindeki en büyük problemlerden biri, deyimlerin eşdizimli yapılarla karıştırılmasıdır. Eşdizimli yapılarla deyimlerin ortak ve farklı yönlerini araştıran ve aralarındaki sınırları çizmeye yönelik *sözdizimsel/dilbilgisel biçimlenmişlik, genelleşme, anlamsal açıklık/kapalılık, değiştirilebilirlik/yerine konabilirlik, anlamsal birlik, özelleşmiş anlam parçaları* gibi ölçütler geliştiren bir dilbilim dalı olan *deyimbilim* (phraseology), bu problemlerin çözümü için yol gösterici niteliğindedir. Bu çalışmada, deyimlerin sınırları daha önce yapılan araştırmalar ve deyimbilimsel ölçütler aracılığıyla çizilmeye çalışılmış, Türkçenin en eski metinleri olan runik harfli yazıtlardaki deyimleri belirlemeye yönelik bir öneri sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Runik harfli metinler, deyim, deyimbilim, eşdizimlilik, sözcük birliktelikleri.

Abstract

Rather than individual words, languages function with word combinations that come together under certain grammatical and syntactic constraints. These word combinations appear in languages in the form of set phrases, hendiadyoins, idioms, collocations, proverbs, etc. One of the most interesting word combinations is idioms. Idioms reflect the past, culture, way of living and perspective of societies. Although many studies have been conducted on Turkish idioms, there are still some problems in drawing the boundaries of idioms. Failure to delineate the boundaries of idioms causes them to be confused with other word combinations, which leads to some difficulties in areas such as lexicography, mother tongue or foreign language teaching. Many researchers, both in national and international area, point out that this problem is encountered when identifying idioms and preparing idiom dictionaries. One of the biggest problems in drawing the boundaries of idioms is the confusion of idioms with collocations. Phraseology, a branch of linguistics that investigates the common and different aspects of collocations and idioms and develops criteria such as syntactic patterns, institutionalization, semantic transparency/opacity, commutability, semantic unity, and specialized sense of one element to draw the boundaries between them, is a guide for solving these problems. In this study, the boundaries of idioms are tried to be drawn through previous studies and phraseological criteria, and a proposal is presented to identify idioms in runic inscriptions, the oldest texts of Turkic.

Keywords: Runic inscriptions, idiom, phraseology, collocations, word combinations.

Giriş

Dilin *yaratıcılık* (creativity) özelliği sayesinde, dillerde sınırlı sayıda sesle, sınırsız sayıda sözcük oluşturulabilir (Aksan, 2006, s. 14). Benzer şekilde, sözcüklerle de, her dilin kendi kuralları içinde, sayısız sözcük birlikteliği kurulabilir. Üretici dönüşümsel dil bilgisi kuramı, insan zihninde bir sözlük bütünü (lexicon) olduğunu savunmaktadır. Bütün sözcükler ve deyimler bu sözlük bütünü içinde *sözlüksel birimler* (lexical unit, lexical item) olarak hazır şekilde bulunmaktadır (Aksan, 2006, s. 40; Smith, 2004, s. 47). Dolayısı ile dillerdeki sözcükleri ve sözcük birlikteliklerini dil konuşurları sıfırdan üretmez; bunun yerine zihinlerindeki hazır yapılardan yararlanırlar (Bolinger, 1976, s. 1). Hill'e göre, dillerin yaklaşık %70'i sözcük birlikteliklerinden oluşmaktadır (2000, s. 53). Bu bilgilerden hareketle dillerdeki üretimin, tek tek sözcüklerle değil, ekseriyetle sözcük birliktelikleri ile gerçekleştirildiği söylenebilir. Öyle ki yabancı dil öğrenen bir kişi, hedef dilin dilbilgisi kurallarını ve sözlüğündeki tüm sözcüklerin anlamlarını bilse bile, o dildeki sözcük birlikteliği kuruluşlarını bilmeden akıcı olarak konuşamayacaktır. Aynı durum bir dilin tarihsel dönemleri ve farklı coğrafyalarda konuşulan varyantları için de geçerlidir (Sel, 2023, s. 2). Hatta, aynı dilin farklı ağızlarında bile sözcük birliktelikleri farklılaşabilir.

Sözcük birliktelikleri karşımıza kalıp sözler, eşdizimli yapılar, ikilemeler, birleşik sözcükler, deyimler, atasözleri vb. şekillerde çıkmaktadır. Sözcüklerin birlikte kullanımları her dilin belli dilbilgisel ve sözdizimsel kısıtlamalarıyla mümkün olmaktadır. Bazı birliktelikler daha serbest şekilde oluşmaya/ oluşturulmaya müsaitken, bazıları kalıplaşma derecelerine göre daha az değişikliğe müsaade eder, bazıları ise değiştirilemeyecek kadar donmuş durumdadır. Bu sözcük birlikteliklerini tanımlamak, ortak ya da farklı özelliklerini belirlemek ve aralarındaki sınırları çizmek için kullanılan yöntemlerden biri deyimbilimsel ölçütlerden yararlanmaktır. Bir deyim serbest bir birliktelikten, eşdizimli bir yapıyı deyimden ayıran nedir; deyimbilim bu sorulara cevaplar aramaktadır. Dildeki öbek yapıların daha iyi anlaşılmasını sağlayan deyimbilim çalışmaları sayesinde sözlükçülük, ana dili öğretimi ve yabancı dil öğretimi gibi alanlarda ilerleme kaydedilmektedir.

Bu çalışmada, bütün dillerde karşılaştığımız; bir dilin kültürüne, geçmişine, zihin yapısına ışık tutan deyimler inceleme konusu olarak seçilmiştir. İlk bölümde, deyim kavramına ve deyimleri belirlemede karşılaşılan zorluklara değinilecek ve bu zorlukları daha önce dile getirmiş, bunlara çözüm önerileri sunmuş olan araştırmacıların görüşleri aktarılacaktır. İkinci bölümde, deyimleri belirlemede karşılaşılan sorunların çözümünde kullanılacak olan deyimbilimsel yöntem açıklanacaktır. Üçüncü bölümde runik harfli metinlerde yer alan deyimler üzerine daha önce yapılmış çalışmalardan bahsedilecektir. Son bölümde ise, daha önce yapılmış çalışmaların ve deyimbilimin yardımıyla runik harfli metinlerde deyimlerin nasıl belirlenebileceğine dair bir öneri sunulacaktır.

1. Deyim Kavramı ve Deyimleri Belirlemede Karşılaşılan Zorluklar

Bu bölümde TDK Güncel Sözlük'teki ve başlıca dilbilgisi/ dilbilim terimleri sözlüklerindeki deyim tanımları verilecek ve sonrasında Türkiye'deki deyim çalışmalarında karşılaşılan sıkıntılar/ zorlukların neler olduğuna ilişkin görüşler paylaşılacaktır.

“Deyim” kavramını;

Türk Dil Kurumu Güncel Sözlük, “Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği; tabir”, Hatipoğlu, “Anlatım gücünü artırmak için, gerçek anlamı dışına kayan, bazı kelimeleri değişmediği halde bazıları değişip çekimlenebilen kalıplaşmış birden çok kelime” (1969, s.28),

Vardar, “Bir tür sözlüksel birim oluşturan anlambirim toplama; genellikle öz anlamından az çok ayrı bir anlam içeren kalıplaşmış söz” (2002, s. 71),

Aksan, “Belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan söz” (2007, s. 37),

Hengirmen, “Genellikle gerçek anlamının dışında kullanılan, anlatımı daha güzel ve etkili yapan, toplum tarafından ortak olarak benimsenen kalıplaşmış söz” (2009, s. 116),

Korkmaz, “Gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime veya kelime grubu” (2010, s. 66),

Karaağaç, “Bireysel ve nedenli olan bir söz dizimi biriminin genelleşip yaygınlaşarak nedenliliğini yitirmesiyle ortaya çıkan ve tek bir sözcük gibi algılanan söz öbeği” (2013, s. 271),

İmer, Kocaman ve Özsoy, “Kendisini oluşturan sözcüklerin anlamından ayrı bir anlam içeren kalıplaşmış söz kümesi” (2013, s. 86),

Yılmaz, “Kurucu ögesi genellikle fiil olmak suretiyle, çeşitli anlamsal yollarla sözlüksel anlam değişikliğine uğrayan, kurucu ögeye bağlı bir veya daha çok öge içeren, kalıplaşmış söz öbekleri” (2014, s.32) olarak tanımlamaktadır.

Yukarıdaki tanımların ortak noktası; deyimleri oluşturan sözcüklerin gerçek anlamlarının dışında kullanılması ve yapının kalıplaşmış olması olarak görünmektedir. Peki diğer sözcük birleşimlerinde gerçek anlam dışında kullanılma ya da kalıplaşma durumu görülmemekte midir? Bu tanımlardan hareketle dildeki bütün deyimleri belirlememiz mümkün müdür?

Türkiye’de yapılmış olan çalışmaların büyük bir kısmı deyimleri bu şekilde tanımlamıştır; fakat bu tanımlar, deyimlerle diğer sözcük birlikteliklerinin sınırlarını çizmekte yeterli midir? Eşdizimli yapılar da birtakım kalıplaşmalar sergilemektedir, bu durumda deyimler ve eşdizimli yapılar birbirinden nasıl ayırt edileceklerdir?

Subaşı, 1988 yılında tamamladığı *Dilbilimi Açısından Deyim Kavramı ve Türkiye Türkçesindeki Örnekleri* başlıklı yüksek lisans tezi ile Türkiye’de deyimlerin dilbilimsel olarak incelenmesine öncülük eden isimlerden biridir. Tezinde, deyimlerin özelliklerini; bir bütün ve bütüne ait anlamın olması, değişik bakış açılarından değişik değerler yüklenen birer birim biçiminde olması, güçlü kalıplaşma göstermesi, dilin etkili ve sanatlı kullanımı olarak sıralamaktadır (s. 10). 1991’de kaleme aldığı “Deyimleşme ve Türkçede Deyimleşme Dereceleri” başlıklı makalesinde Türkçe deyimleri üç ayrı derecede inceleyen Subaşı Uzun, makalenin “Deyim Olmayan Yapılar” başlığı altında deyimbilim çalışmalarının en temel sorunlarından biri olarak deyimlerin sınırlarının belirlenmesini göstermiştir. Araştırmacı, sıklıkla deyim olarak kabul edilen ancak kendisine göre deyim özelliği taşımayan yapıları da örneklerle açıklamıştır: *hasret kal-*, *görüüş al-*, *ant iç-*, *yemin ver-* gibi öbekler deyim değildir (1991, s. 36). Subaşı Uzun’un burada bahsettiği sınır çizememe, tam olarak tanımlayamama problemi aslında bütün sözcük birliktelikleri için geçerlidir. Sözcük birliktelikleri tam olarak tanımlanmadıkça ve sınırları belli ölçütler yardımıyla çizilmedikçe bütün birliktelikler karmaşık şekilde sunulacaktır. Yukarıda Subaşı Uzun’dan aktarılan *hasret kal-*, *görüüş al-*, *ant iç-*, *yemin ver-* gibi yapıların deyimbilimsel ölçütler kullanıldığında *eşdizimli yapılar* olarak tanımlanabildiği görülmektedir. Subaşı Uzun’un, *eşdizimlilik* terimini tercih etmemesi, eşdizimlilik kavramının Türkiye’deki dilbilim çalışmalarında henüz pek yer almadığı ve bu nedenle literatüre yeni yeni girmeye başlamış olduğu gerçeğiyle açıklanabilir.

Yüceol Özözen, “Türkçe Deyimler Üzerine Birkaç Söz” başlıklı makalesinde deyimler üzerine yapılan çalışmalarda, deyimlerin saptanması ve sınıflandırılmasında karşılaşılan güçlüklerle dikkat çekmekte ve birçok ifadenin deyim, atasözü veya başka bir dilsel yapı (birliktelik) olarak tanımlanmasında tereddütler yaşandığını vurgulamaktadır (2001, s.869).

Gümüşatam, “Deyim Bilimi Işığında Deyim Kavramı” başlıklı makalesinde deyimlerin kalıplaşmış söz öbekleri arasında yer aldıklarına ve bu yönleriyle dâhil oldukları kategorideki başka söz öbekleri ile benzeştiklerine dikkat çeker. Kalıplaşmış sözlerin amaçlarına, yapı ve anlam özelliklerine, kullanım yerlerine göre farklı türlere ayrıldığını ifade eden araştırmacı, sadece kalıplaşma durumu esas alınarak tüm kalıplaşmış söz öbeklerinin deyim olarak değerlendirilmesinin yanıltıcı olacağı görüşündedir. Bu nedenle, deyimleri diğer kalıplaşmış söz öbeklerinden ayırt etmek için belirli ölçütlerin kullanılması gerektiğini savunmaktadır. (2012, s. 363).

Kenzhalin, Türk Dünyası’ndaki deyimbilim çalışmalarından bahsettiği makalesinde, Türkiye’de deyim sözlüklerinde, dil bilgisi ve dil bilimi terimleri sözlüklerinde ve dil bilgisi kitaplarının da deyim kavramı üzerinde bir fikir birliği olmadığını belirtmektedir (2017, s. 118).

Akyalçın, 2011 yılında yazdığı “Türkçe Deyimler Sözlüklerine Alınmış, Deyim Olmayan Kimi Söz Öbeklerine İlişkin Bir Değerlendirme” başlıklı makalesinde; asırlar öncesinden bugüne değin söz varlığımızda yaşayan deyimlere ilişkin özelliklerin açık bir şekilde ortaya konmasının, var olan karışıklığın ortadan kaldırılması açısından çok önemli olduğunu altını çizer (s. 121). 2012 yılında tamamladığı *Türkçemizin Anlamsal Zenginlikleri Deyimlerimiz* başlıklı kitabında, kendi çalışmasından önce hazırlanan deyim sözlüklerinden beş tanesini ele alarak detaylı bir inceleme yaptığını; bu inceleme sonucunda, sözlüklerde deyim olarak kabul edilen birçok yapının deyim olup olmadığı konusunda belirsizlikler olduğunu tespit ettiğini ve bu belirsizlikleri gidermeye yönelik ölçütler ortaya koyduğunu ifade eder. Araştırmacı, bu çalışmasında söz öbeklerini 11 alt başlıkta irdelemiş ve sözlüğünü bu alt başlıklara uygun olarak düzenlemiştir:

1. *Özen göstermek* gibi eylem öbeklerinde öbeği oluşturan sözcükler anlamsal olarak sözlük anlamının dışına çıkmaz, dolayısıyla deyim değildirler; fakat *diş göstermek*, *gününi göstermek* gibi artık gerçek anlam boyutunu aşan öbekler deyimdir.
2. *Etmek, olmak, eylemek, kılmak* vb. yardımcı eylemler ile kurulan öbeklerde birinci sözcüğün mecaz, yan ve benzetme anlamları, öbeğin deyim olduğu izlenimini yaratmaktadır. Bu öbeklerin çoğu deyim değildir; fakat *bir çuval inciri berbat etmek* gibi yapılarda söz öbeğinin bütünü değişmece/ mecaz anlam boyutuna geçtiği için deyim olarak kabul edilmelidir.
3. Sözcüklerin yan, mecaz veya terim anlamlarıyla oluşturulmuş söz öbekleri deyim değildir. Örneğin; *acı soğuk* öbeğindeki *acı* sözcüğünün sözlükteki mecaz anlamlarından biri “keskin, hoş gitmeyen, şiddetli”dir. Öbek, başka bir anlam boyutuna geçmemiştir. Dolayısı ile bunun gibi öbekler deyim olarak kabul edilemez.
4. Bir söz öbeğinin deyim olup olmadığına bağlam içerisinde bakılmalıdır. “Gözünü açıp kapamak” anlamında kullanılan *göz kırpmak* öbeği, bu bağlamda gerçek anlam boyutundadır, deyim değildir; fakat *Ali, Fenerbahçe’ye göz kırpmıyor* gibi bir örnekte artık ne gözün ne de kırpmanın gerçek, mecaz ya da yan anlamından bahsedilebilir. Öbek başka bir anlam boyutuna geçmiştir. Dolayısı ile deyimdir.

5. Tek sözcükten oluşan *gözde*, *sözde*, *akşamcı* gibi yapılar deyim değildir. Bu sözcükler sadece mecaz anlamlı kullanımlardır.
6. *Madik atmak*, *volta atmak* gibi argo söz öbekleri sözcük anlamının dışına çıkmayan, yani deyim boyutuna geçmeyen yapılardır; fakat *nalları dikmek*, *ense yapmak* gibi öbekler, sözcükler gerçek/ mecaz ya da yan anlamlarıyla kullanılmadıkları için deyim olarak kabul edilirler.
7. *Açık seçik*, *kaba saba* gibi çoğu ikilemede, ikilemeyi oluşturan sözcüklerden ilkinin anlamıyla ikileme öbeğinin anlamı arasında belirgin bir fark yoktur. Sadece pekiştirme yapılmıştır. Pekiştirilmiş bir gerçek anlam, yine gerçek anlam boyutunda kalır. Deyim olmak için gereken gerçek anlam boyutunu aşma kriterini yerine getiremez.
8. *Allah gönliüne göre versin*, *afiyet bal olsun*, *sağ ol* ve benzeri söz öbekleri, kişiler arasında iletişim kurma amaçlı kullanılan kalıp sözlerdir ve deyim olarak değerlendirilemezler.
9. Herhangi bir meslek, sanat veya bilim dalıyla ilgili özel ve belirli bir kavramı karşılayan *açığa alınmak*, *celseyi açmak*, *demir atmak* gibi terimler deyim değildir.
10. *Turp gibi*, *sütçü beygiri gibi*, *su gibi ezberlemek*, *zeytinyağı gibi üstel/ suyun yüzüne/ su üstüne çıkmak* gibi benzetmelerde söz öbekleri farklı bir anlam boyutuna geçtikleri için deyim olarak kabul edilebilirlerken; *abanoz gibi*, *boğa gibi*, *çekirge sürüsü gibi* vb. öbekler deyim olarak değerlendirilemezler.
11. *Derya kuzusu*, *beyaz zehir*, *cennet kuşu*, *tahtalı köy* gibi söz öbekleri deyim olmaktan çok dolaylamadır. Dolayısı ile deyim olarak değerlendirilemezler (Akyalçın, 2012, s. 12).

Akyalçın, bu alt başlıklar ışığında, bir söz öbeğinin deyim olabilmesi için “en az iki sözcükten oluşması ve bu söz öbeklerinin bir bütün olarak düşünülerek anlamlandırılması, bu anlamın da öbeği oluşturan sözcüklerin sözcük anlamlarından (gerçek, mecaz, yan, terim, argo) başka/ özel bir anlam yani deyim boyutuna geçmesi gerektiği” sonucuna varmaktadır (2011, s. 140).

Birçok araştırmacının da değindiği gibi Türkiye’de deyimlerle ilgili birçok çalışma yapılmış olmasına karşın deyim hem tanımlanmasında hem de sınırlarının çizilmesinde bazı zorluklarla ve problemlerle karşılaşıldığını görmekteyiz. Akyalçın’ın çalışması, runik harfli metinlerde deyimleri belirlerken kullandığımız yol gösterici kaynaklardan biri olmuştur (2012).

2. Deyimlere Deyimbilimsel Yöntemle Bakış

Karaağaç (2013), *deyimbilimi* (phraseology), “Kalıp sözler, kalıp sözlerin yapı ve türleriyle ilgilenen dilcilik dalı” olarak tanımlamış; örnek olarak da birleşik söz, deyim, atasözü gibi sözcük birlikteliklerini vermiştir.

Türkiye’deki en kapsamlı deyim çalışmalarından birini yapmış olan Subaşı, deyimlerin incelendiği dilbilim alanı için iki farklı terim kullanıldığını söyler: İngilizce *idiomatics*, Almanca ve Fransızca *Phraseologie/ phraséologie*. İngilizce terimin doğrudan deyimlerin incelendiği, diğer terimin ise kalıp/ kalıplaşmış sözlerin incelendiği alan olduğunu belirtir (Subaşı, 1988, s. 1). Granger ve Meunier; deyimbilimin genellikle *lexicology* (sözcükbilim) alanının bir alt kategorisi

olarak kabul edildiğini; başlı başına bir disiplin olarak kabul edilmesinin nispeten yeni olduğunu ifade etmektedirler (2008, s. xx). Bu çalışmada, *deyimbilim* kavramı sadece deyimlerle değil; bütün sözcük birliktelikleriyle ilgilenen dilbilim dalını ifade eden *phraseology* teriminin karşılığı olarak kullanılmıştır.

Sözcük birliktelikleri oldukça çeşitlidir; bu nedenle deyimbilim çalışmacıları bunları ayırabilmek için çeşitli ölçütler kullanmıştır. Ancak, bu birliktelikleri kesin sınırlarla ayırmak mümkün olmamıştır; her araştırmacı farklı ölçütler kullanarak çeşitli kategoriler oluşturmaya çalışmıştır (Sel, 2023, s. 28).

Mevcut çalışmalar dikkate alındığında, en büyük karışıklığın eşdizimli yapılar ve deyimler arasında olduğu gözlenmiştir. Aşağıda tanımlanan ölçütlerle bu iki sözcük birlikteliğini birbirinden ayırt etmemiz mümkün olabilir: *sözdizimsel/ dilbilgisel biçimlenmişlik* (syntactic patterns), *genelleşme* (institutionalization), *anlamsal açıklık/ kapalılık* (semantic transparency/ opacity), *değiştirilebilirlik/ yerine konabilirlik* (commutability), *anlamsal birlik* (semantic unity) ve *özelleşmiş parça anlamları* (specialised sense of one element) (Howarth, 1996, s. 34; Doğan, 2016, s. 98; Men, 2015, s. 22).

Sözdizimsel/ dilbilgisel biçimlenmişlik: Bir sözcük birlikteliğini belirlemenin ön koşulu olan bu ölçüt, sözcük birlikteliklerini ayırt etmek için kullanılamaz (Doğan, 2016, s. 101). Bir sözcük birlikteliğinin, birliktelik olarak kabul edilmesi için her dilin kendi yapısına göre belli sözdizimsel/ dilbilgisel kurallara uyması gerekmektedir. *Zaman geçtikçe senin değerini daha iyi anlıyorum* cümlesinde *zaman geç-* birlikteliği isim+fiil yapısında anlamlı bir birliktelik sergiler, sözdizimsel/ dilbilgisel olarak biçimlidir. Fakat *geçtikçe senin* sözcükleri sadece cümle içinde yan yana gelmiş, biçimlenmişlik sergilemeyen bir yapıdadır (Sel, 2023, s. 33). Deyimleri de eşdizimleri de belirleyen ilk olarak bu ölçüt dikkate alınmalıdır.

Genelleşme: Dildeki yeni oluşumların, sözcük ya da birlikteliklerin, o dilin ana dili konuşurları tarafından kabul edilmesidir (Bauer, 1983, s. 48). Bu ölçüt modern diller üzerinde kullanılmaya elverişlidir. Runik harfli metinlerde bu ölçütü kullanmak, hem metin azlığı hem de konuşurlarına ulaşamamak bakımından pek sağlıklı sonuçlar vermeyecektir.

Anlamsal açıklık/ kapalılık: Sözcük birlikteliğini oluşturan bileşenlerin tekil anlamlarından bütün birlikteliğin anlamına ulaşıp ulaşamayacağını belirlemek için kullanılan ölçüttür. Eşdizimli birlikteliklerde, bir element gerçek anlamında kullanılırken, diğeri mecaz/ yan anlamda kullanılmaktadır, yapı kısıtlı bir açıklık sergilemektedirler. Deyimlere bakıldığında, birlikteliği oluşturan elementlerin anlamlarından bütünü anlamına ulaşmak mümkün değildir (Men, 2015, s. 22). *Tutmak* fiili ile oluşturulmuş *bardağı tutmak* örneğine baktığımızda iki sözcüğün de kendi anlamlarında kullanıldığını görürüz. Bu yapı serbest bir birlikteliktir, deyim ya da eşdizim değildir. Fakat *dilek tutmak*, *takım tutmak* gibi örneklere baktığımızda *tutmak* fiili yan/mecaz anlamda kullanılmıştır, yapı kısıtlı bir açıklık sergiler ve anlamı tahmin edilebilir durumdadır. *Kafa tutmak*, *(işini) sıkı tutmak* gibi örneklere baktığımızda ise bileşenlerin tekil anlamından birlikteliğin anlamına ulaşamayız. Anlamsal bir kapalılık söz konusudur. Bu yapılar deyimdir (Sel, 2023, s. 30). Fakat bu ölçütü kullanırken sözcük birlikteliği mutlaka bağlam içinde incelenmelidir. Çünkü bazı birliktelikler bağlam içinde farklı görünüm sergileyebilir (Doğan, 2016, s. 160). Örneğin, *Elimde defter tutuyorum* ve *Mükellef için defter tutuyorum* cümlelerindeki *defter tutmak* birlikteliği ilk cümlede serbest birliktelik olsa da ikincisinde eşdizimli bir yapıdır (Sel, 2023, s. 30). *İşçiler duvar*

örmeye başladılar ve *Aramıza duvar ördü* örneklerinde ise *duvar örmek* birlikteliği ilk cümlede eşdizimli bir yapıyken ikinci cümlede bir deyimdir.

Değiştirilebilirlik/ yerine konabilirlik: Sözcük birlikteliğindeki bileşenlerin başka bileşenlerle değiştirilip değiştirilemeyeceğini belirlemek için kullanılan bir ölçüttür. Serbest birlikteliklerde bu değişim kolayca olmaktadır. Eşdizimli birlikteliklerde bir kısıtlılık vardır, deyimlerde ise bileşenler neredeyse hiç değişikliğe uğrayamazlar (Men, 2015, 22). *Şu tatlı bebeğe bak* ve *Bebeğe bakmak için işinden ayrıldı* cümlelerindeki *bebeğe bakmak* birlikteliği ilk cümlede serbest bir birlikteliktir. Dolayısı ile hem bebek sözcüğünün hem de bakmak fiilinin yerine kolayca başka sözcükler getirilebilir. Fakat ikinci cümledeki *bebeğe bakmak* eşdizimli bir birlikteliktir, daha kısıtlı bir yapı sergiler (Sel, 2023, s. 30). Yine de az da olsa değiştirilebilmeye açıktır: *babasına bakmak*, *hastaya bakmak* vb. *Bakmak* fiili ile kurulan *tepeden bakmak* deyimini ise tamamen donuktur, iki element de değiştirilemez.

Anlamsal birlik: Eşdizimli yapılarla deyimleri ayırmak için kullanılan bir ölçüttür. Eşdizimli yapılarda, birlikteliğin anlamı bileşenlerinin anlamından çıkarılabilirken, deyimler anlamsal bütünlüğe sahiptirler, bileşenlerin anlamından bütüne varılmaz (Howarth, 1998, s. 168; Doğan, 2016, s. 135). Örneğin, *Zirvesine ulaştığı bütün dağlara bayrak dikti* cümlesindeki *bayrak dikmek* birlikteliğinde, birlikteliğin anlamı *bayrak* ve *dikmek* sözcüklerinden çıkarılabilirken; *nalları dikmek* birlikteliğinde, birlikteliğin “ölmek” anlamı, *nal* ve *dikmek* sözcüklerinden çıkarılamaz. Dolayısı ile *bayrak dikmek* öbeği bir eşdizim ve *nalları dikmek* öbeği bir deyimdir.

Özelleşmiş parça anlamları: Eşdizimli yapıları belirlemek için kullanılan bir ölçüttür. Howarth, eşdizimli birlikteliklerin bileşenlerinden birinin gerçek anlamda, diğerinin ise özelleşmiş anlamda kullanıldığını söyler. Bu özelleşmiş parça anlamından kastı, bileşenin *mecaz* (figurative) anlamda kullanılması, *katkısız eylem* (delexical verb) olması ya da *teknik bir anlam* vermesidir (1996, s. 47). Howarth, mecazlı birlikteliklere *reach a conclusion* “sonuca varmak”, *katkısız eylemli birlikteliklere get satisfaction* “tatmin olmak” ve teknik dildeki birlikteliklere *bring an action* “dava açmak” gibi örnekler vermiştir.

Yukarıda verilen ölçütlerden hareketle, eşdizimli birliktelikler “iki veya daha fazla birimden oluşan, sözdizimsel/ dilbilgisel olarak biçimli, en az bir bileşeni özelleşmiş anlamda olan, kısıtlı değiştirime sahip, bileşenlerinden bütünün anlamına ulaşılabilen yapılar”; deyimler ise “iki veya daha fazla birimden oluşan, sözdizimsel/ dilbilgisel olarak biçimli, bileşenlerinde değişikliğe izin vermeyen, bileşenlerinden bütünün anlamına ulaşılabilen yapılar” olarak tanımlanabilir.

3. Runik Harfli Metinler Üzerinde Yapılmış Olan Deyim Çalışmaları

Bu bölümde, daha önce yazıtlardaki deyim varlığını belirlemek için yapılan çalışmalar sıralanacaktır.

Tekin, “Köktürk Yazıtlarındaki Deyimler Üzerine I” ve “Köktürk Yazıtlarındaki Deyimler Üzerine II” başlıklarındaki makalelerinde, deyimleri “gerçek anlamlarından az çok ayrı birer anlamı olan, söze bir anlatım gücü ve kolaylığı sağlayan kelime öbekleri” olarak tanımlamış ve yazıtlardaki deyimleri şu şekilde sıralamıştır: *adak kamşatmak*, *atı küsi yok bolmak*, *balıktaki tagıkmak tagdaki inmek*, *başlıgıg yükündürmek tizligig sökürmek*, *içre aşsız taşra tonsuz*, *körür közi körmez teg bilir biligi bilmez teg bolmak*, *közi kaşı yablak bolmak*, *ot sub kılmak*, *ödiçe küni tegmek*, *tün udımamak küntüz olurmamak*, *sabın sımak*, *uçmak*, *uç barmak* (2013a, s. 11; 2013b, s. 13).

Aksan, deyimleri şu şekilde sıralamıştır: *atı küsi yok bolmak, kergek bolmak, adak kamşatmak, ödüne küni tegmek, ot sub kılmak, közi kaşı yablak bolmak, otça borca kelmek, tünli künlü, künlü yeme tün yeme, tengri yer bulgakin için, yadagin yalangın, ölü yitü, kızıl kanın tökütmek, kara terin yügürtmek, oplayu tegmek*. Her dilde olduğu gibi Türkçede de özel bir eylemle kurulmuş olan deyimleşmiş anlatım biçimleri bulunduğunu belirten Aksan, bu anlatım biçimlerine Türkiye Türkçesindeki *taş kesilmek, nikah kıymak* gibi, Eski Türkçeden de *işig küçüg birmek, sü taşıkmaq, yok kışmak, yablak kügürmek, usın buntutmaq* gibi deyimleri örnek olarak verir (2003, s. 94). Fakat, Tekin'in listesinde yer alan *körür közi körmez teg, bilir biligi bilmez teg bolmak, başlıgıg yüküntürmek, tizligig sökürmek* gibi yapıların deyimden çok, karşıt kavramlardan yararlanan sanatlı bir anlatım biçimi olduğunu düşünmektedir (2003, s. 95).

Türkçenin ilk yazılı belgelerinden beri deyimlerin izlerini sürebildiğimizi belirten Sinan, yazıtlardaki, *atı küsi yok bolmak* “adı sanı yok olmak”, *balıkdaki tağıkmaq tagdaki inmek* «şehirdeki dağa çıkmak, dağdaki inmek», *başlıgıg yüküntürmek tizligig sökürmek* “başlıya baş eğdirmek, dizliye diz çöktürmek”, *içre aşsız taşra tonsuz* “içerisi aşsız, dışarısı esvapsız; karnı aç, çıplak”, *körür gözü görmez teg bilir biligi bilmez teg bolmak* “görür gözü görmez gibi, erer akli ermez gibi olmak”, *közi kaşı yablak bolmak* “gözü kaşı fena olmak», *ödiñe küni tegmek* “ödüne günü değmek», *tün udımamak küntüz olurmamak* “gece uyumamak, gündüz oturmamak”, *kızıl kanın tökütmek*, “kızıl kanını akıtmak,», *işig küçüg birmek* “işini gücünü vermek, hizmet etmek», *ölü yitü kazanmak* «öle yite, ölesiyeye çalışıp kazanmak», *sabın sımak* “sözünü kırmak», *uça barmak* “uçup gitmek” öbeklerinin deyim olduğunu tespit etmiştir (2001, s. 60).

Şen, *Eski Türkçenin Deyim Varlığı* adlı eserinde yazıtlarda 34 deyim tespit etmiştir: *adak kamşatmaq, atı küsi yok bolmaq, atı yok bolmaq, başlıgıg yüküntürmek, boguzı tok, emgek körmek, el tutmaq, ida taşta kalmak, içre sab, işi yorık bolmaq, işig küçüg bermek, kergek bolmaq, kızıl kanın tökütmek kara terin yügürtmek, közi kaşı yablak bolmaq, közi tongıtmak, küni tegmek, oplayu tegmek, ot sub kılmak, sab almak, sab idmak, sabın sımak, süçig sab, tang üntürmek, tapıg bürmek, tengri yer bulgaki, ter yügürt-, tizligig sökü-, tügünlüg at, tün udu- küntüz olur-, uça barmak, usı buntutmaq, yaşı tegmek, yazı kılmak ve yok bolmaq* (Şen, 2017, s. 269).

Yukarıda verilen listelerde bazı deyimlerde ortak kaniya varıldığını, bazılarında ise varılmadığı görülmektedir. Yukarıdaki deyimler birleştirildiğinde kırk üç deyim ulaşılmaktadır. Bunlar: *adak kamşatmaq, atı küsi yok bolmaq/ atı yok bolmaq, balıktaki tağıkmaq tagdaki inmek, başlıgıg yükündürmek tizligig sökürmek, boguzı tok, emgek körmek, el tutmaq, ida taşta kalmak, içre aşsız taşra tonsuz, içre sab, işi yorık bolmaq, işig küçüg birmek, kergek bolmaq, kızıl kanın tökütmek kara terin yügürtmek, körür közi körmez teg bilir biligi bilmez teg bolmaq, közi kaşı yablak bolmaq, közi tongıtmak, künlü yeme tün yeme, küni tegmek, oplayu tegmek, ot sub kılmak, otça borça kelmek, ölü yitü/ ölü yitü kazanmaq, sab almak, sab idmak, sabın sımak, sü taşıkmaq, süçig sab, tengri yer bulgakin için, tügünlüg at, tün udımamak küntüz olurmamak, tünli künlü, tapıg bürmek, tañ üntürmek, uçmak, uça barmak, usın buntutmaq, yablak kügürmek, yadagin yalangın, yaşı tegmek, yazı kılmak, yok bolmaq, yok kışmak* olarak belirlenmiştir.

4. Runik Harfli Metinlerdeki Deyimleri Nasıl Belirleyebiliriz?

Bu bölümde, bir önceki bölümde deyim olarak anılan sözcük birlikteliklerinin- önceki çalışmalar ve deyimbilimsel ölçütler aracılığıyla belirlenen maddeler doğrultusunda- deyim olup olmadıkları belirlenecektir. Sözcük birlikteliklerine anlam verilirken Tekin (2006), Şirin (2016) ve Şen (2017)'in eserlerinden yararlanılmıştır.

a) **Deyimler en az iki sözcükten oluşurlar:** Örneğin, *uçmak* “ölmek” sözcüğü deyim olarak kabul edilemez; sadece mecaz anlamda kullanılan bir sözcük olarak değerlendirilebilir.

b) **Deyimler, “iki veya daha fazla birimden oluşan, sözdizimsel/ dilbilgisel olarak biçimli, en az bir bileşeni özelleşmiş anlamda olan, kısıtlı değiştime sahip, bileşenlerinden bütünü anlamına ulaşılabilen yapılar” olarak tanımlanan eşdizimli yapılarla karıştırılmamalıdır:** Örneğin; *emgek körmek* “eziyet görmek”, *emgek* sözcüğünün gerçek anlamı ve *körmek* fiilinin yan/mecaz anlamı ile oluşturulmuştur. Öbeğin bileşenlerinden bütünü anlamına ulaşılabilir. Dolayısı ile bu yapı bir eşdizimdir. Aynı şekilde, *sü taşkımak* “(ordu) sefere çıkmak” birlikteliğinde de *sü* “ordu” gerçek ve taşkımak “*çıkılmak*” yan/mecaz anlamında kullanılmıştır. Bileşenlerden bütünü anlamına ulaşılabilir. Bu sözcük birlikteliği de eşdizimli yapıdır. Aşağıda, tespit edilen diğer eşdizimli yapılar listelenmiştir:

atı küsi yok bolmak/ atı yok bolmak “adı sanı yok olmak/ adı yok olmak; varlığı kalmamak, ortadan kalkmak”

el tutmak “ülke tutmak, bir ülkeyi fethetmek, denetim altına almak”

işi yorık bolmak “işi yolunda olmak”

işig küçüg birmek “iş güç vermek, hizmet etmek”

sab almak “söz almak, söylenenleri dikkate almak”

sab ıdmak “söz göndermek, haber göndermek”

sabın simak “sözünü kırmak, hatırını kırmak”

tapıg bérnek “hizmet vermek”

taş üntürmek “şafak sökmek”

usı buntutmak “uykusu kaçmak”

yablak kügürmek “kötülük sokmak, nifak sokmak”

yaşı tegmek “yaşı varmak, vadesi dolmak”

yazı kılmak “dümdüz etmek”

yok kısmak “yok etmek”

c) **Sözcük birlikteliği mecaz anlam dışında gerçek bir anlam da ifade ediyorsa, deyim olup olmadığı mutlaka bağlam içinde değerlendirilmelidir:** *boguzı tok* “boğazı tok” *Kiyik yiyü tabışkan yiyü olurur ertimiz, bodun boguzı tok erti* “Geyik yiyerek, tavşan yiyerek yaşıyorduk, halkın boğazı tok idi.” cümlesinde geçen *boguzı tok* birlikteliği, gerçek anlamında yani, günümüz Türkçesindeki “karnı tok” anlamında kullanılmışsa deyim olarak kabul edilemez; fakat, yine bugün kullanılan “karnı tok, sırtı pek” deyimindeki gibi “hâli vakti yerinde” anlamında kullanılıyorsa deyim olarak kabul edilmelidir. Bu çalışmada bu birliktelik, deyim olarak alınmamıştır.

ç) **Deyimler, yazıtlardaki sanatlı anlatım biçimleri ile karıştırılmamalıdır:** *balıktaki tağıkmak* *tagdaki inmek* “şehirdeki çıkmak, dağdaki inmek”, *başlıgıg yükündürmek tizligig sökürmek* “başlıya baş eğdirmek, dizliye diz çöktürmek” gibi birliktelikleri Aksan (2003, s. 95), karşıt kavramlardan yararlanan sanatlı anlatım biçimleri olarak değerlendirmiştir. Aşağıda, tespit edilen benzer yapılar verilmiştir:

kızıl kanun tökütmek kara terin yüğürtmek “kızıl kanını akıtmak, kara terini koşturmak, emek sarf etmek, ter dökmek”

körür közi körmez teg bilir biligi bilmez teg bolmak “görür gözü görmez gibi erer akli ermez gibi olmak”

tengri yer bulgakın üçün “gök ile yer arasındaki karışık nedeniyle”

tün udumamak küntüz olurmamak “gece uyumamak, gündüz oturmamak”

içre aşsız taşra tonsuz “içerisi aşsız, dışarısı giysisiz”

d) Sözcüklerin yan, mecaz veya terim anlamlarıyla oluşturulmuş söz öbekleri deyim değildir: *içre sab* “iç söz, gizli mesaj” birlikteliği *içre* “iç, içeri” sözcüğünün yan/ mecaz anlamıyla ve *sab* “söz” sözcüğünün gerçek anlamıyla oluşturulmuştur. Tespit edilen diğer örnekler:

süçig sab “tatlı söz”

tüğünlüg at “düğümlü at, savaşmak üzere hazırlanmış at”

e) Benzetme, dolaylama, kalıp sözler ve ikileme gibi yapılar genelde deyim değildir. Deyim olarak kabul edilmeleri için gerçek anlam boyutunun dışına çıkmaları gerekmektedir: *tünli künli* “gece gündüz” ikilemesi gerçek anlam boyutundadır. Deyim değildir. *ıda taştta* ikilemesi “uzakta, dışarıda” anlamının pekiştirilmesi ile oluşturulmuştur. Dolayısı ile *ıda taştta kalmak* “(çok) uzakta, dışarıda kalmak” anlamı gerçek anlamından farklı değildir. Başka bir anlam boyutuna geçilmediği için deyim olarak kabul edilemez. Tespit edilen diğer örnekler:

otça borça kelmek “ateş yumağı gibi gelmek”. Orduyu, ateş yumağına benzetmektedir.

kün yeme tün yeme “gece gündüz”

yadagin yalangın “yayan yapıdak, çıplak ayakla”

ölü yitü/ ölü yitü kazanmak “öle yite/ kazanmak”

Yukarıdaki maddeler doğrultusunda, deyimlerle karıştırılan sözcük birliktelikleri saptanmıştır. Bileşenlerinden bütünün anlamına ulaşmanın mümkün olmadığı, anlamsal kapalılık sergileyen, gerçek anlam boyutunu aşan sözcük birliktelikleri yani deyimlerin de bu sayede sınırları daha sağlıklı çizilmeye çalışılmıştır. Metinlerden tespit edilen deyimler aşağıda sıralanmıştır.

adak kamşatmak “morali bozulmak, şaşırıp yanlış hareket etmek, maneviyatı bozulmak”

kergek bolmak “vefat etmek”

közi kaşı yablak bolmak “perişan olmak”

yok bolmak “ölmek”

közi tongıtmak “umutsuz olmak”

uça barmak “ölmek”

küni tegmek “vadesi yetmek, eceli gelmek”

oplayu tegmek “saldırmak”

ot sub kılmak “birbirine düşman etmek”

Sonuç

Bu çalışmada, daha önce başka araştırmacıların da fark etmiş olduğu, deyim kavramının sınırlarının çizilememesi sorunu; runik harfli metinler üzerinde irdelenmiştir. Sadece yazıtlar üzerinde yapılan bu çalışma, Türkçenin başka dönemleri için de uygulanabilir niteliktedir.

Önceki çalışmalar ve deyimbilimsel ölçütler aracılığı ile oluşturulan, deyimlerin tespit edilmesinde kullanılabilecek yöntem aşağıdaki maddelerle özetlenebilir:

1. Deyimler en az iki sözcükten oluşurlar.
2. Deyimler, “iki veya daha fazla birimden oluşan, sözdizimsel/ dilbilgisel olarak biçimli, en az bir bileşeni özelleşmiş anlamda olan, kısıtlı değiştime sahip, bileşenlerinden bütününe anlamına ulaşılabilen yapılar” olarak tanımlanan eşdizimli yapılarla karıştırılmamalıdır.
3. Sözcük birlikteliği mecaz anlam dışında gerçek bir anlam da ifade ediyorsa, deyim olup olmadığı mutlaka bağlam içinde değerlendirilmelidir.
4. Deyimler, sanatlı anlatım biçimleri ile karıştırılmamalıdır.
5. Sözcüklerin yan, mecaz veya terim anlamlarıyla oluşturulmuş söz öbekleri deyim değildir.
6. Benzetme, dolaylama, kalıp sözler ve ikileme gibi yapılar genelde deyim değildir. Deyim olarak kabul edilmeleri için gerçek anlam boyutunun dışına çıkmaları gerekmektedir.

Bu maddeler yardımıyla yapılan inceleme sonucunda, runik harfli metinlerde dokuz deyim tespit edilmiştir: *adak kamşatmak, kergæk bolmak, közi kaşı yablak bolmak, yok bolmak, közi tonıtmaq, uça barmak, küni tegmek, oplayu tegmek ve ot sub kılmak*.

Eski Türkçe metinlerde okuma ve yorumlama farklılıkları vardır ve sözcüklerin mecazlaşma dereceleri kesin olarak belirlenememektedir. Dolayısı ile başka bir araştırmacı, daha farklı sonuçlara ulaşabilir. Bu çalışmadaki amaç, deyimlerin belirlenmesinde kullanılabilecek bir yöntem sunmak/ önermektir.

Yıllardır süregelen sözcük birlikteliklerinin sınırlarının çizilmesi karmaşasının çözümü, tek tek araştırmacıların çalışmasından ziyade, çalışma grupları oluşturulmasıyla mümkün olabilir. Yurt içinden ve yurt dışından, sözcük birliktelikleri üzerine çalışmalar yapan araştırmacıların davet edilmesiyle gerçekleştirilecek olan çalıştaylar ve sempozyumlar sayesinde ortak terimler ve ölçütler geliştirilebilir.

Extended Abstract

Instead of functioning solely through individual words, languages function through combinations of words that come together according to certain rules of grammar and syntax. These word combinations take various forms within languages, such as set phrases, hendiadyoins, idioms, collocations, proverbs, etc.

Among these combinations, idioms are of particular interest. Idioms reflect the historical background, cultural values, lifestyles and perspectives of societies. Despite numerous studies on Turkish idioms, there are difficulties in clearly defining the boundaries of idioms. Inadequate definition of idioms often causes them to be confused with other word combinations, which leads to difficulties in areas such as lexicography and both native

and foreign language teaching. Many researchers, both in national and international area, emphasize the prevalence of this problem when defining idioms and compiling idiom dictionaries. An important problem in defining idioms is the confusion between idioms and collocations. Phraseology, a branch of linguistics that examines the commonalities and differences between collocations and idioms and establishes criteria such as syntactic patterns, institutionalization, semantic transparency/ opacity, commutability, semantic unity, and specialized sense of one element, serves as a guide to address these issues.

This study aims to clarify the boundaries of idioms through previous research and idiomatic criteria and proposes a method to identify idioms in runic inscriptions, the oldest Turkic texts. By doing so, the study seeks to enhance the accuracy of idiom identification in old Turkic texts. Moreover, this research aims to contribute significantly to the fields of linguistics and historical studies by revealing the linguistic and cultural richness embedded in runic inscriptions.

In the first part, the concept of idiom is discussed together with the difficulties encountered in the identification of idioms. The discussion also includes the perspectives of researchers who have previously addressed these challenges and proposed potential solutions.

The second part focuses on phraseological methods that can be used to solve problems related to the identification of idioms. These methods provide a framework for distinguishing idioms from other word combinations and provide tools for more accurate analysis.

In the third part of the study, previous research on idioms found in runic inscriptions, which are among the oldest texts of Turkic, is reviewed and the structures that are recognized as idioms are listed: *adak kamşatmak, atı küsi yok bolmak/ atı yok bolmak, balıktakı tağıkmak tagdaki inmek, başlığıg yükündürmek tizligig sökürmek, boguzı tok, emgek körmek, el tutmak, ida taşta kalmak, içre aşsız taşra tonsuz, içre sab, işi yorık bolmak, işiğ küçüg birmek, kergek bolmak, kızıl kanın tökütmek kara terin yüğürtmek, köür közi körmek, teg bilir biligi bilmez teg bolmak, közi kaşı yablak bolmak, közi tongıtmak, küni yeme tün yeme, küni tegmek, oplayu tegmek, ot sub kılmak, otça borça kelmek, ölü yitü/ ölü yitü kazanmak, sab almak, sab idmak, sabın sımak, sü taşıkmak, süçiğ sab, tengri yer bulgakin üçün, tügünlüg at, tün udımamak küntüz olurmamak, tünli künlü, tapıg birmek, taş üntürmek, uçmak, uça barmak, usın buntutmak, yablak kügürmek, yadagın yalangın, yaşı tegmek, yazı kılmak, yok bolmak and yok kışmak. This review aims to provide a comprehensive understanding of how idioms are studied in these ancient texts.*

In the final part, a methodology for identifying idioms in runic inscriptions is proposed that combines information from previous studies and idiomatic methods. Based on this proposal, it is discussed whether the combinations recognized as idioms in previous studies are idioms or not. This proposal aims to outline a systematic approach to distinguish idioms in these historical texts and to offer a new perspective on their identification and analysis.

As a result, through the help of previous researchers and phraseological criteria, points for distinguishing idioms in runic inscriptions were identified. In the light of these points, the idioms in the runic inscriptions were identified: *adak kamşatmak, kergek bolmak, közi kaşı yablak bolmak, yok bolmak, közi tongıtmak, uça barmak, küni tegmek, oplayu tegmek, and ot sub kılmak.*

Kaynakça

- Aksan, D. (2003). *En Eski Türkçe'nin İzlerinde*. İstanbul: Multilingual.
- Aksan, D. (2006). *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Engin Yay.
- Aksan, D. (2007). *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, III, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Akyağın, N. (2011). "Türkçe Deyimler Sözlüklerine Alınmış, Deyim Olmayan Kimi Söz Öbeklerine İlişkin Bir Değerlendirme". *Folklor/Edebiyat*, 18(68), 121-142.
- Akyağın, N. (2012). *Türkçemizin Anlamsal Zenginlikleri Deyimlerimiz*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Bauer, L. (1983). *English Word Formation*. Cambridge University Press.
- Bolinger, D. (1976). "Meaning and Memory". *Forum Linguisticum* 1, 1-14.
- Deyim. (15.07.2024). Türk Dil Kurumu güncel Türkçe sözlük içinde. Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>
- Doğan, N. (2016). *Türkiye Türkçesinde Fiüllerin Eşdizimleri*, Ankara: Yayınevi Yay.
- Granger S. ve Meunier, F. (2008) *Introduction: The Many Faces of Phraseology*. S. Granger, F. Meunier (Ed.), *Phraseology: An Interdisciplinary Perspective* (p. xix-xxviii) içinde. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Gümüştam, G. (2012). "Deyim Bilimi Işığında Deyim Kavramı". *The Journal of Academic Social Science Studies, International Journal of Social Science*, Volume 5, Issue 7, p. 357-364.
- Hatipoğlu, V. (1969). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hengirmen, M. (2009). *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Hill, J. (2000). *Revising Priorities: From Grammatical Failure to Collocational Success*. M. Lewis (Ed.), *Teaching Collocation* (47-69) içinde. Hove, England: Language Teaching Publications.
- Howarth, P. A. (1996). *Phraseology in English Academic Writing: Some Implications for Language Learning and Dictionary Making*. *Lexicographica/ Series Maior* 75. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Howarth, P. A. (1998). *The Phraseology of Learners' Academic Writing*. A. P. Cowie (Ed.), *Phraseology: Theory, Analysis and Applications* (s.161-187) içinde. Oxford: Oxford University Press.
- İmer, K., Kocaman, A. ve Özsoy, A.S. (2013). *Dilbilim Sözlüğü*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yay.
- Sel, P. (2023). *Runik Harfli Metinlerde Eşdizimlilik*. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Sinan, A. T. (2001). *Türkçenin Deyim Varlığı*. Malatya: Kubbealtı Yayınları.
- Smith, N. (2004). *Chomsky: Ideas and Ideals*. United Kingdom: Cambridge University Press.
- Subaşı, L. (1988). *Dilbilimi Açısından Deyim Kavramı ve Türkiye Türkçesindeki Örneklerin İncelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Subaşı Uzun, L. (1991)." Deyimleşme ve Türkçede Deyimleşme Dereceleri". *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 2, 29-39.
- Şen, S. (2017). *Eski Türkçenin Deyim Varlığı*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Şirin, H. (2016). *Eski Türk Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*. Ankara: TDK Yay.
- Karaağaç, G. (2013). *Dil Bilimi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kenzhalin, K. (2017). "Türk Dünyasında Deyim Bilimi Çalışmaları". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Issue: 43, Bahar, s. 107-124.
- Korkmaz, Z. (2010). *Gramer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Men, H. (2015). *Vocabulary Increase and Collocation Learning: A Corpus- Based Cross- Sectional Study of Chinese EFL Learners* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Birmingham City University The Faculty of Arts, Design and Media, Birmingham.
- Tekin, T. (2006). *Orhon Yazıtları*. Ankara: TDK Yay.

- Tekin, T. (2013a). *Köktürk Yazıtlarındaki Deyimler Üzerine I*, E. Yılmaz, N. Demir (Haz.), Makaleler II Tarihî Türk Yazı Dilleri. (s. 11-12) içinde. Ankara: TDK Yay.
- Tekin, T. (2013b). *Köktürk Yazıtlarındaki Deyimler Üzerine II*, E. Yılmaz, N. Demir (Haz.), Makaleler II Tarihî Türk Yazı Dilleri. (s. 13-16) içinde. Ankara: TDK Yay.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.
- Yılmaz, E. (2014). *Temel Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Pegem Akademi.
- Yüceol Özezen, M. (2001). "Türkçe Deyimler Üzerine Birkaç Söz". *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, II, Sayı: 600, 869-879.